

A t. szerkesztő úr szíves kérelmének a legnagyobb készséggel adtunk helyet közlőnyünkben, s a hozzánk beküldendő pótlásokat és javításokat — valamint a magyarországi latinság Szótárához, úgy a Magyar Oklevél-Szótárhoz is, a mennyiben az e célra rendelkezésünkre álló tér engedni fogja — mindenkor örömezt közzé teszszük.

Ime mindjárt az első közlemény:

ABRAKOS-PINCZE hibásan van értelmezve: »cella ad conservandum pabulum; keller zur aufbewahrung von pferdefutter.« Feltűnő e magyarázat már azért is, mert nem hihető, hogy lónak való takarmányt a XVI. században pinczében tartottak volna. Még feltűnőbbé válik, ha az idézetet olvassuk: »az *abrakos pynchében* wr zóleyn termeth borok vannak.« E pinczében tehát nem takarmányt, hanem bort tartottak. Miféle bort? Az idézetből kiérthető, hogy az *abrakos pinczében rendszerint* nem úr szőlőjén termett, tehát nem finomabb, hanem közönségesebb, cselédeknek való bort szoktak tartani. Az *abrakos* szóról tudjuk különben is, hogy a XVI. században cselédfélet is jelentett. »En urunk szolgája vagyok, nem ő kegyelme *abrakossa*« (NySz.): vagyis nem ő kegyelme ad nekem élelmet. *Abrakos-pincze* tehát nem egyéb, mint »cselédboros pincze.«

AGY hibásan olvasva s hibásan értelmezve: (ansatz); mert az idézetek ezek: »algyw agyara valo karika vas« és »allasfakon jo és szép egész agyu szakalások.« Nyilvánvaló, hogy itt az *ágyúk ágyáról* van szó, a mit ma laffettának, ágyútalpnak szokás nevezni. A puskának *agya* is (kolben), *ágya* is (schaft) van (Márt. 1807), de az ágyúnak *agya* nincs és nem is volt. — A NySz.-ban helyesen: »tormenti pegma; laffette.«

AL. E czikkből »Zenthbenedekkálya« törlendő, mert ez voltaképen *Szent-Benedek-Kála*: ma *Szentbékála*.

ARASZ: pani genus; eine art tuch? Helyesen: »ein leichtes, lockeres Wollenzeug.« Nevét a franciaországi Arras városától kapta. V. ö. Heyse: Fremdwörterbuch, »Harras« czím alatt.

ASZTAL-TARTÁS: haushaltung? Nem az. »A predikátor asztaltartással nem tartozik« azt teszi, hogy a predikátor nem tartozik a mesternek *kosztot adni*.

BAKSA: equuleus, füllen. Már 1892-ben figyelmeztettem a Nyelvtört. Szt. használóit, hogy a *baksáról* ne gondolják, hogy valaha csikó is jelentett volna, mert a »füllen«-nel való értelmezés Calepinus egy helyének sajtáságos félreértésén alapszik. Cal.-ban ugyanis az *equuleus* szó így van magyarázva: »Gall. cheval, Ital. poledro, Germ. Füllen, Ung. csikó, (vagy) baksa; vagyis, a míg a francia, olasz, német stb. magyarázók az *equuleus*-t csak egy-egyféleképen értelmezik, addig a magyar (Szántó István) két jelentését említi, t. i. csikó és baksa. Ugyanígy tesz maga Cal. is, midőn az *equuleusról* ezt mondja: »pullus equinus. Est et tormenti genus, quo ad exprimendam e noxiis, consciisve veritatem Romani utebantur: ita dictum ab equi forma.« — Moln. Alb. is két jelentését ismeri: *csikó*, item »baksa«, *csigázás*. Pár. Páp.-nál is: *csikó*, item *csigázás*. — Cz. F.-nál »baksa«: kínzópad, melyen a gonosztevőket kínozni szokták; ugyanígy Ball.-nál *baksa* l. folterbank. Igaz tehát, hogy *equuleus*: vagy csikó vagy baksa; ném. füllen; de nem igaz, hogy baksa = füllen. Ez épen olyan félreértés, mintha valaki ebből az adatból: *deres* = ném. bereift (oder peirbank), lat. pruinusos, azt következtetné, hogy *peirbank* = pruinusos.

BALATA ? Hibás olvasás. Helyesen : *baláta*. V. ö. Anjou-Okmt. II. 563. és Helys. Névt. — Jelentésére ugyanaz mint a *maláka*, *moláka*, Göcsejben : *beláka*, *beláta*.

BARLA : baculum ; krücke. Nem hihető, hogy a Barla családnév ezt jelentené. Sokkal természetesebb Kubinyi Ferencz fejtegetése (Nyr. 18 : 87), mely szerint *Barla* keresztnév, és pedig am. »*Barleus*.« A XIII. századból négy *Barleus* van följegyezve. Comes *Barleus*, castellanus Strigoniensis ; *Barleus*, filius Bathus de villa Korsak ; *Barleus*, filius Buzad de Karacha ; *Barleus*, filius Ban de Diwék. (Kovács N. Névm. Wenz. Árpok. Okmánytárhoz.) Barlafalva most is van Szatmárban.

BERÉTVÁS : novaculum habens ; rasiermesserhabend. Személynévre nagyon is szőszerinti fordítás. Már Kresznericsnél is megvan : *borotvás* = tonsor, még pedig régi íróból idézve. V. ö. CzF. és Ball.

BIKAPÉNZ. Nincs értelmezve. Már Simai Kristóf jól megmagyarázta szótárában : »pecunia pro intertentione tauri a vaccam habentibus dependi solita.« — V. ö. Kr. és CzF.

BORÉGETŐ : coctor vini e frumento facti. Nemcsak itt, hanem sok más helyütt is (pl. égetett bor, égett bor stb. czimek alatt) a borból készült pálinka »vinum e frumento factum«-nak van nevezve, még a XVI. századi idézetekben is. A *bor* nem frumentum ; és különben is gabona-pálinkát nálunk a XVI. században még nem igen főztek. — Helyesebb lett volna »vinum adustum«-nak (MA., PP.) s a *borégetőt* »coctor vini adusti«-nak nevezni.

BÜKK-NYEST : melis genus. Nem az. *Mogyoró-nyest*, *büknyst* : martes arboraria, baummarder. V. ö. SI. és CzF. (mogyoró-nyest cikkekben.)

CSAPLÓ-KUPA. Nincs értelmezve. A hordó csapraütésekör a lyuk elé tartott s a csap alatt hagyott »kármentő« edény : zapftrog, vagy zapfkrug. V. ö. *csapos korsó*. MTsz.

CSAPOS. Nincs értelmezve. Az idézet ez : »Vnus cantarus *chapos*.« Bizonyosan ugyanaz, a mi a *csapos korsó*. MTsz.

CSÁSZÁR-LAPÁT ? Nincs értelmezve. Régente a vízi molnárok azt a rudat, melylyel a malomkövet fölemelték, *császár*-nak nevezték. Cságolyi Ferencz henyei molnár (Zalaszentiván mellett), kitől ez adatot kaptam, régi fajta elnevezésnek mondta ; ma már nem járatos. Valószínű, hogy a lapát formára kiszélesedő »*császár*«-t nevezték hajdan *császárlapát*-nak.

CSATLÓ-FA : leiste, querholz. Nem szabatos magyarázat. Ma is élő ács-mesterségi műszó, s jelentése : binderiegel. Ball., zange, Freesk.

CSÖRCZ. Noha Réthei Prikkel Marián már 1899-ben (Ny. 28 : 219.) megmutatta, hogy a régi *csörcz* »feketét« jelentett, mégis a NySz.-beli találomra kigondolt értelmezés, melyben Szarvas maga sem bízott, van ide is fölvéve.

CSULYA, bunium bulbocastanum ? Az 1517-ben élt Csulya Mihály bizonyosan nem ettől kapta a nevét, hanem minden valószínűség szerint az ő füle formájától.

DÁMA. Méltán van a »mulier, femina praenobilis ; dame« értelmezés megkérdőjelezve, mert csakugyan teljes lehetetlen, hogy nálunk már a XIII. század első felében jobbágyokat dámának neveztek volna, mikor a *dáma* szó csak a XVIII. század első feléből, sőt a németeknél is a »dame« csak a XVII. elejéről mutatható ki. (V. ö. Kluge : Etym. Wört.) Azoknak a jobbágyoknak nem is Dáma, hanem *Dama* (vagy Damakos vagy Damján, v. ö. Demjén = Deme) volt a nevök.

DEME, hivatkozással Cz. F.-ra, egyenlőnek vétetik *Demetrius*-sal. — Cz. F. azonban mást mond; szerinte *Deme* am. Damianus. Ugyanígy Kubinyinál (Nyr. 18: 86).

DOB, DOBOS. Nagy Gyula már 1878-ban (Nyr. 7: 317) idézte az Árpádkori Új Okmánytárból (6: 465): »meta exit ad vnam arborem que wigo doob vocatur.« Ez oklevelet Kulpató nevű birtokról a zágrábi káptalan 1228-ban állította ki, s fenmaradt Nagy Lajos királyunk 1359-iki átiratában, mit I. Lipót 1699-ben erősített meg. (Kir. Könyv. XXVI. köt. fol. 1.) A zágrábi provenientia kétségtelenné teszi, hogy ez a *dob* (vagy *doob*) tölgyet, tölgyfát jelentett s Nagy Gyula helyesen jegyzi meg, hogy a számos *Dob*, *Dobi*, *Dobos* helynévben nem ez a fanév maradt-e meg? V. ö. Almás, Fűzi, Fűzes, Szil, Szilas, Tölgyes stb. Az Okl. Szt. erről mit sem szól s minden *Dob*-ot és *Dobos*-t tympanum-nak és tympanistes-nek magyaráz.

ECSELLŐS? Hibás olvasás. Nem *Ecsellős*, hanem *Ehellős*, s nem is az *ecsel* igéből származik, hanem az »*Achilleus*« keresztnév elferdítéséből. V. ö. Kubinyi Ferencz (Turul, 3: 176).

ECSETES. Ha a XV. században élt egy *Ecsetes* család, kétségtelennek tartom, hogy nem a »setaceum habens. bürszte habend«-tól, hanem az ős mesterségétől, az ecset-csinálástól (*pectinifex*) kapta nevét. V. ö. *Fésűs* (már szintén a XV. században), *Fazekas*, *Kerekes*, *Köteles*, *Lakatos* stb.

ÉTETÉS: veneficium, intoxicatio; vergiftung, giftmischerei. NySz. Nincs meg a helyén, noha megvan az »ember-ölés« czikkben.

FALKONY: bombardá muris rumpendis; mauerbrecher. — A *falkony*, ha löttek is vele várakra, nem volt »faltörő«, sőt inkább igen is kicsiny fajta tábori ágyú. V. ö. Bárczay, 2: 251—255. és Bartal, 263. — Jobb lett volna *falcona*, *falconeta*, *falkaune*-val értelmezni. V. ö. DuC. és Grimm. — Hiába való törekvés az újabkori fogalmakat classikus latin-sággal kifejezni akarni.

FARAGÓ-KÉS. Nincs értelmezve, pedig már Mártontól kezdve (1803) megvan minden szótárunkban.

FA-TÁLAS. Értelmezés nélkül. csak utalással a MTsz.-ra. De a *tálas* megvan már MA., PP., PPB.-nál = »theca scutellaria; schüssel-rähme, wo man die Schüsseln hinthut.«

FERTON: drachma; der fünfte theil des lothes. A latin és a német értelmezés ellentmondanak egymásnak, mert a drachma a latnak nem ötöd, hanem negyed része. A tévedést egy a NySz.-tól idézett régi adat okozta. Szilágyi Benjámín, Comenius Januájának fordítója, alkalmasint a quintinus (quentchen) etymológiájától félrevezetve, a fertonról azt állítja, hogy a »lötnek ötöd része.« Szilágyi e tévedése a Janua későbbi (1724-iki és 1729-iki) kiadásaiban már helyre van igazítva. — V. ö. Grimmnél: quentchen, quintin, és PP.-nál: drachma am. könting.

FERTON-PÉNZ. Nincs értelmezve. Magyarazatát I. Du Cangenál = »fertionales decimae; hellerzins.«

FOLYÓ-GERENDA: querbalken. Ismeretes, hogy a régi nyelvben a »folyó« melléknév igen sok esetben annyit tett, mint a mai *futó* (currens, cursor): »A király folyói = cursores regis; folyó borostyán, folyó követ, folyó pénz, folyó posta.« Már eleve hihetetlen, hogy a folyó-gerenda kereszt-gerendát jelentsen; kiérezni már magából a szóból, hogy annak valamiféle végigfutó gerendát kell tennie. Maga az idézet is megkülönbözteti a »keresztül való gerendát« a »folyó«-tól. Az a sokszor oly mélyen

lenezett Cz.F. pedig teljesen fölvilágosít bennünket: »Párizpapai szerint padolat- vagy padlászgerenda (trabs lacunaria). Ujabb ért. azon hosszú gerenda a *tető hosszán*, mely az ollófákat összetartja, *szelemen*.«

FORTYANAGOS. Nincs meg külön czímszóként; csakis a *Mérges* czikk egyik adatában a XIV. század elejéről: »cum piscinis Merse Forgianagus Mergusd.« Ezt a *forgianagus*-t minden bizonynyal *fortyanagos*-nak kell olvasnunk s jelentésére nézve ugyanaz, mint a székelylelő *fortyogó*, »nagy zúgással-forrással föllövelő ásványvízforrás« (Krizsa). Képzése olyan, mint a régi *daqanag*, *gümbölyeg*, *toldalag* s a mai tájnyelvi *kótyagos* = *kótyalagos* szóké.

FÖLKEKEL. Az idézetben arról van szó, hogy mikor a hadhirdetés általános, »az egész népnek föl kell kelnie«, s ez így van magyarázva: »proficiscor; sich aufmachen, sich auf den weg machen.« Helyesen »insurgo; sich erheben.«

FÖLKEKELŐ-ZÁLOG. Nincs meg a maga helyén, de megvan a »kipeccsétel« czikkben: »Az zalagos Embernek ha feolkeolo zaloga vagion, azt hozzak el.« Jelentése: »pignus rei mobilis, faustpfand«, vagyis *ingó-zálog*.

FÖLTMUTATÓ-POHÁR. Nincs értelmezve. — Bartalnál: poculum libatorium.

FŐ-SZOLGABÍRÓ: iudex nobilium major. — Nem »major«, hanem »ordinarius.« V. ö. Törv. tud. Msz.

FURVANT. Nincs értelmezve. — Kétségtelennek tartom, hogy ez nem egyéb, mint a »vorwand« kohászati műszó elcsavarása. A kohászataban t. i. »a pest elejét, előfalát« nevezik így, s az idézetbeli: »lapides furwanth vocati« am. vorwandstein, vagyis a mai *mellő*. V. ö. Péch: Bány. Szó. és Ball.

FUTTATÓ-FÉK: leitseil. — Nem szabatos; helyesebben »leine« (V. ö. Grimm); francziául: »longe«. — Ezt ma *futó-szár*-nak nevezik, holott a »leitseil« am. *gyepő-szár*.

FÜST-PÉNZ: tributum a fumariis; kaminsteuer, NySz. — »Nomenclatio hungarica *füstpénz* a germanica Rauchsteuer, Rauchpfennig (latine fumagio seu focagio) desumta.« V. ö. Bartal, 283. — Grimmnél is megvan: rauchsteuer, rauchpfennig, herdesteuer, herdezins; nincs azonban kaminsteener, sem itt, sem Sandersnél. Honnan vette a NySz? Alkalmasint Ballagiból; Ballagi pedig a Bach-időbeli Hivatalos Műszótárból. A forradalom-előtti kiadásaiban Ballaginál még nincs meg.

SZILY KÁLMÁN.

A RÁKÓCZI-KOR BIBLIOGRAPHIÁJA.

(Folytatás.)

III. FORRÁSANYAG-KIADÁSOK.

Archivum Rakocianum. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve, kiadja a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága. Első osztály: Had- és belügy. Szerkeszti Thaly Kálmán bizottsági tag. I—X. köt. 8-r.

I—III. köt. II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival, 1703—1712. Közli Thaly Kálmán akad. l. tag. Pest-Budapest. (Eggenberger Ferdinánd akadémiai könyvtáránál.) Első kötet (1703—1706.) 1873. XXVIII, 688, 2 l. — Második kötet. (1707—1709.) 1873. 8, 656 l. — Harmadik kötet. (1710—1712.) 1874. 12. 747 l.